

Konst för städer i förändring – en förstudie

INSTITUTIONEN FÖR STRATEGISK KOMMUNIKATION | LUNDS UNIVERSITET

AUGUST PALM
BORN 1858 DIED 1938

Innehåll

Förord.....	3
Inledning.....	4
Staden som social och geografisk plats.....	5
Konst för en socialt hållbar stad.....	7
Samtal om offentlig konst – en förstudie.....	9
Villkor för offentlig konst i stadsrummet.....	11
Rumsliga villkor.....	11
Temporala villkor.....	14
Villkor för deltagande.....	16
Slutsatser.....	20
Litteratur.....	21
Om forskargruppen.....	23

Omslagsbild: Mäster Palmskulpturen (1955), i bakgrunden
"Shattering" (2020), Södergatan 11.
Foto: Cecilia Cassinger

Bild 1-6: Cecilia Cassinger

ISBN (tryckt) 978-91-8039-407-9
ISBN (elektronisk) 978-91-8039-408-6

Layout: Media-Tryck

Tryck: Media-Tryck, Lunds universitet 2022

Förord

Den här korta rapporten är baserad på en förstudie om offentlig konst i svenska städer som utfördes under 2021–2022. Studien finansierades av Kompetensfonden, Helsingborg stad. Syftet med forskningen var att undersöka den offentliga konstens villkor och betydelse för social hållbarhet i en mellanstor svensk stad. Rapporten ger ett bidrag till den pågående och angelägna diskussionen om konst på offentliga platser som förs såväl utanför som inom akademien. Resonemanget fångar en glimt av olika till exempel vem som skapar konst och var skapandet sker. Vi vill rikta ett varmt tack till konstnärer och verksamhetsledare inom offentlig konst som har medverkat i förstudien.

Helsingborg den 9 september

Cecilia Cassinger, Marie Ledendal, Elisabeth Högdahl och Robert Willim

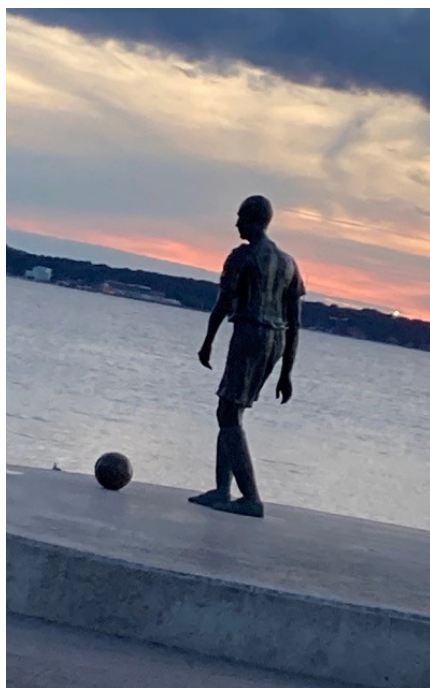

Bild 1. Henrik Larssonstatyn (2011), Påljöbaden

Inledning

Syftet med den här rapporten är att diskutera villkor för offentlig konst i stadsrummet. För närvarande sker det en ökad satsning på konst i svenska kommuner. Det handlar främst om olika typer av gatukonst, men även andra konstformer förekommer. Satsningarna motiveras ofta med att konsten har en förmåga att skapa bryggor mellan samhällsgrupper samt att den bidrar positivt till städernas attraktivitet. Konsten tycks i dessa satsningar svara mot många olika problem, exempelvis oattraktiva stadsmiljöer och vaga lokala identiteter och gemenskaper. Konst används också för att öka attraktiviteten utåt i marknadsföringen av olika platser, som ofta syftar till att skapa en positiv image som kan intressera besökare eller potentiella invånare. Konst används i marknadsföringen av städer i förhoppningen att ge platser nya positiva betydelser. Konst ses också som en möjlighet för att öka kontakten mellan olika grupper av invånare, eller mellan områden och stadsdelar för att motverka segregation och otrygghet. Givet att offentlig konst anses bidra till lösningar på flera av stadens problem är en kritisk analys av dess beskaffenhet och villkor viktig.

Analysen som presenteras i denna rapport baseras på en förstudie som undersökte några satsningar på offentlig konst i framförallt Helsingborg men även exempel från andra kommuner har studerats. Syftet med studien var att undersöka konstinitiativens betydelse för att åstadkomma en socialt hållbar stad med särskilt fokus på strategier för att skapa upplevelser av tillhörighet, inkludering och gemenskap bland invånarna. Vi intresserar oss särskilt för konstnärernas aktörskap och perspektiv, utifrån konstnärernas perspektiv, vad som anses vara viktigt att förmedla i olika sammanhang, kommunal kontroll och möjligheter för friare konstuttryck i stadsrummet. Förstudien omfattar ett antal samtal med konstnärer och verksamhetsledare inom konstinitiativ i Stockholm, Helsingborg, Malmö och Borås under hösten 2021 och våren 2022. Två av samtalen är dokumenterade i form av ett webinarium respektive poddavsnitt (se tabell 1).

Staden som social och geografisk plats

Städer utgör det sociala rum där många av landets invånare rör sig. Människor bygger upp sina gemenskaper och interaktioner i relation till såväl varandra som till platserna. Den offentliga konsten är bärare av laddningar som påverkar de områden i staden där gestaltningarna sker. Områdena utgör både en yta för rörelse och interaktion och människor knyter sin identitet till dem på olika sätt (se exempelvis de Certeau 1984, Massey, Allen & Pile 1999). Stadsrummet laddas med diskursiva föreställningar om både själva platsen och de människor som befolkar den på olika sätt (se t ex Harvey 1989, Ristilammi 1994). Det pågår en ständig identitetspräglad interaktion mellan plats och människa, där människor hamnar på olika platser, men också söker sig till platser där de upplever att de känner igen sig (Werner 1991). Dessa interaktioner och identitetsprocesser påverkar platser på olika sätt. Städer präglas således av en dialektik mellan plats och människa.

Städer rymmer också sociala och ekonomiska hierarkier som inte sällan fått en geografisk förankring som blir en del av stadens struktur (se t ex Harvey 1989). Strukturen är uppbyggd av olika former av gränsdragningar, där gemenskaper kännetecknas av det som kan förstärka den gemensamma gruppidentiteten, och där "det andra" visas bort eller negligeras. Segregation i en stad uppstår som ett resultat av många olika processer; ekonomiska, sociala och diskursiva, men synliggörs i mångt och mycket genom sin geografiska bestämning där vissa delar av staden ses som mer attraktiva än andra, och där diskurser om kriminalitet och social utsatthet blir berättelsebärande för de mer utsatta områdena och dess invånare. Det uppstår en "svart poesi" kring delar av staden som också kommer att påverka platsernas och invånarnas möjlighet att kontrollera formeringen av sina identiteter (Ristilammi 1994, Högdahl 2007, se även Roelofs & Salonen 2019).

De diskursiva bestämningarna riskerar att cementeras ytterligare när platser blir objekt för konsumtion när de marknadsförs, paketeras och säljs som varor på en platsmarknad, där städer konkurrerar med andra städer (Ek & Hultman 2007, Kavaratzis, Giovanardi & Lichrou 2018). En ensidig varumärkesberättelse, som bara speglar de "attraktiva delarna" av en stad, kan befästa befintliga segregationsmönster, och skapa en känsla hos invånare av att inte vara goda representanter för platsen. En önskan om att öka attraktiviteten kan också skapa incitament för en utveckling där det sker en ensidig fokusering på att "lyfta" utsatta stadsdelar snarare än att fokusera på hela staden när segregationsproblem ska lösas. Satsningarna kan skapa positiva känslor hos invånarna, att någon intresserar sig för deras stadsdel och försöker förbättra det som inte fungerar, men det kan också förstärka uppfattningar om att det som redan finns på platsen inte riktigt duger åt

resten av staden och att insatser behöver göras för att andra ska vilja bo där (samtal med invånare på Drottninghög, sommaren 2022). Det uppstår risk för gentrifiering och ytterligare geografisk segregation.

Sammantaget skapar dessa olika faktorer och segregationsmönster hinder för gemenskaper och har betydelse för städernas möjligheter att skapa socialt hållbara relationer mellan invånare. Dempsey et al. (2011) identifierar fem aspekter av hållbara gemenskaper som hjälper oss att förstå hur det sociala livet i städerna kan bli mer hållbart. Dimensionerna belyser social hållbarhet från invånarnas perspektiv och handlar om deras upplevelser i staden. De fem dimensionerna är: (1) social interaktion och sociala nätverk; (2) deltagande i kollektiva grupper och nätverk inom staden; (3) samhällsstabilitet; (4) stolthet och känsla av tillhörighet; och (5) trygghet och säkerhet. Delaktighet i beslut som rör stadens styrning och mening hjälper till att stärka upplevelser av tillhörighet, gemenskap och stolthet. För närvarande satsas det mycket resurser på deltagande och agila arbetssätt i svenska kommuner. Tidigare studier om delaktighet har emellertid visat att det i praktiken är svårt att ge invånarna möjlighet att samskapa värde utifrån den verklighet där de själva befinner sig (Arnstein 1969, Agger & Lund 2017). Dels handlar det om begränsningar i metodiken för att involvera invånare, och dels om kommunala processer och maktrelationer som både kan främja och motverka invånarnas möjlighet att påverka (Hedenstedt Lund 2017, Högdahl 2022).

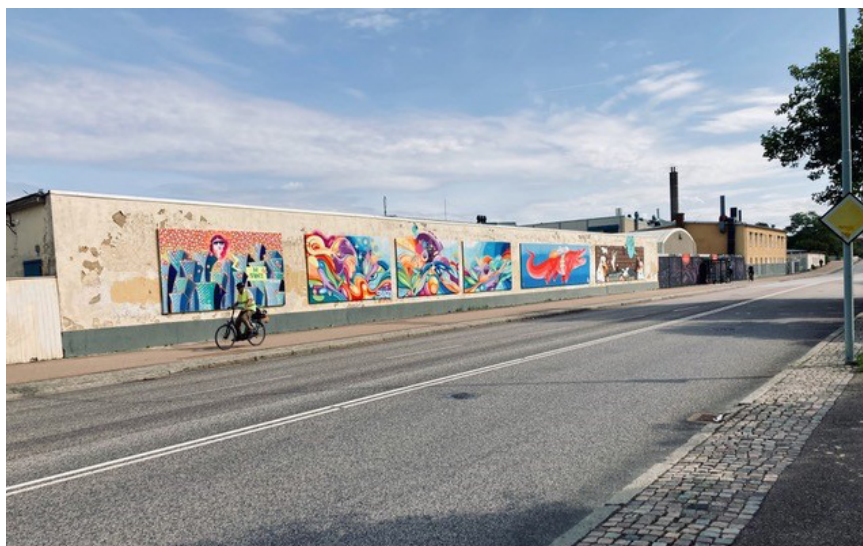

Bild 2. Gatukonst (2020) längs Gasmästaregatan

Konst för en socialt hållbar stad

I denna studie riktar vi uppmärksamheten mot kommunalt styrda gestaltungs- och konstprojekt, i relation till ovanstående problematik, och utifrån olika konstaktörers perspektiv.

Under de senaste tio åren har flera svenska städer profilerat sig som konststäder och arbetat aktivt för att förändra betydelse av platser i staden genom offentlig konst. Med offentlig konst menas här fysiskt gestaltande objekt (t ex offentliga skulpturer), såväl som performativa och processbaserade gestaltningar (t ex deltagande verk, temporära installationer och performance inom konst, teater, dans, musik och scenkonst). I städer såsom Borås och Halmstad har huvudfokus varit skulptur medan det i andra städer, exempelvis Stockholm, varit mer fokus på process-baserad konst (Cassingier & Ledendal, pågående). Helsingborg utgör alltså ett av många exempel på den offentliga konstens betydelse i städer. Gatukonst, muralmålning och verk som skapas tillsammans med invånare hör till den processbaserade konstens vanligaste uttryck, och som tidigare nämnts har den fått stort utrymme i denna studie. Ett viktigt syfte med konst i stadsrummet är att skapa en platsidentitet som kan stärka den sociala gemenskapen bland invånare (se Kwon 2002).

Konst skapas med olika intentioner men gestaltningen får också skiftande social betydelse; det är till exempel skillnad mellan en staty föreställande en inflytelserik person och en graffitivägg. Konstens placering blir också utifrån ovanstående diskussion mycket betydelsefull; Det är skillnad på ett konstnärligt uttryck i innerstaden eller i en förort. Konstens placering kan på detta sätt å ena sidan bekräfta och förstärka de rumsliga laddningar som bidrar till segregation, men å andra sidan ifrågasätta och förändra förutsättningarna för människors deltagande i och förhållningssätt till staden.

Ökningen av muralmålningar som en specifik typ av gatukonst kan ses som en begynnande mångfald av konstuttryck i staden. Intresset för gatukonst och särskilt muraler finns i flera kommuner. Under 2021 investerade Stockholm stad 1 miljon kronor i tio nya muralmålningar (Cederskog, 2021). I Helsingborg uppfördes den första muralen 2015 på Norra Strandgatan bakom Rådhuset (Bild 3). Sedan dess har antalet växt, framför allt i de södra delarna av staden.

Bild 3. "In the land of pink and grey" (2015), Norra Strandgatan

I samband med det växande muralmåleriet har antalet gatukonstfestivaler ökat. Gatukonst och muralmålningar används som strategi för att sätta en stad på "konstkartan" (SOU, 2021:47). Konst används i strategiskt syfte för att göra platsen till en attraktiv konstdestination, ett konsumtionsobjekt för besökare, vilket bidrar till dess kommersialisering och påverkar den geografiska uppdelningen. Flera studier pekar på att konsekvenserna av offentlig konst i städer bidrar till att ytterligare kommersialisera och segregera stadsrummet (Miles, 2010; Mccarthy, 2006; Ulldemolins, 2014), snarare än att de blir socialt hållbara utrymmen. Verken som uppförs är inte sällan föremål för konflikter mellan invånare och besöksnäringen. De högljudda protesterna bland invånare i Borås som uppkom i samband med uppförandet av den nio meter höga bronsskulpturen "Walking to Borås", mer känd som "Pinocchio", är ett exempel på en sådan konflikt (Cassinger & Ledendal, pågående).

Konflikterna påverkar handlingsutrymmet för de konstnärer som deltar i kommunalt styrda konstprojekt, där deras verk kan komma att tolkas på ett sätt som de endast delvis själva kan styra. Utifrån ett konstnärs- och kulturpolitiskt perspektiv ses ofta den offentliga konsten snarare som en möjlighet att aktivera utrymmen mellan stadens levande och planerade diskurs som stimulerar tankar och diskussioner om inkludering och involvering (Nilsson mfl. 2021). Offentlig konst kan inte betraktas som något enhetligt i relation till stadens utveckling. Istället rymmer konstinitiativen många motsättningar som påverkar förutsättningarna för att arbeta med konst i offentligheten. Insikten om motsättningarnas betydelse för konstverken har varit vägledande i denna studie

Samtal om offentlig konst – en förstudie

Den metodologiska ramen för studien har utgått från ett kollektivt utforskande av konstinitiativ i stadsrummet. I förstudien genomfördes ett antal aktiviteter i samarbete med professionella aktörer inom offentlig konst. Dialoger mellan forskare, konstnärer och verksamhetsledare har således styrt utvecklingen av studien. Det empiriska materialet består av semistrukturerade intervjuer, ett seminarium, ett webinarium och en samarbetsworkshop (se Tabell 1). Studien inkluderar även deltagande observationer under en internationell gatukonstfestival samt en avslutande forskarreflektion i form av ett poddavsnitt.

Samtalen i form av de semistrukturerade intervjuerna genomfördes med fem aktörer inom offentlig gestaltning i Helsingborg och Malmö. Intervjuerna gjordes digitalt via Zoom under nov 2021-jan 2022. Intervjuerna tog drygt en timme och utgick från öppna frågor för att ge respondenten möjlighet att påverka samtalets riktning. Vissa intervjuer spelades in, andra sammanställdes efteråt i form av samtalsanteckningar. Frågor som diskuterades var: Vem är den offentliga konsten till för? Vem skapar den? Vem får vara med? Hur påverkar konsten stadsrummet? Vilken typ av konst placeras i olika områden i staden och varför? Syftet med samtalen var att bjuda in personer som på olika sätt dagligen arbetar professionellt med konst i staden, och tillsammans med dem både diskutera dessa frågor och väcka nya. I tabell 1 sammanfattas de aktiviteter som ligger till grund för studien.

<i>Aktiviteter</i>	Datum	Plats	Metod	Deltagare	Syfte
<i>Internationell gatukonstfestival : Pow! Wow!</i>	27/8 - 3/9 2021	Gäseback	Deltagande observationer, samtal	Kulturhotellet Konstnärer (muralmålning)	Fånga gestaltningar och upplevelser av gestaltningen
<i>Seminarium: Social engagement and the arts</i>	27/10 2021	Digitalt (Inter Art Center, Malmö)	Samtal	Lisa Färnström , regissör och scenkonstnär Jörgen Dahlqvist , regissör och doktorand	Diskutera konstens roll i det offentliga rummet, demokratiska aspekter och platsens betydelse.
<i>Webinarium: Konst för städer i förändring</i>	29/11 2021	Digitalt (Institute for Public Affairs, Lunds universitet)	Samtal	Per Hasselgren , verksamhetschef Eva Hild , skulptör Vegan Flava , performance artist Lisa Färnström , regissör och scenkonstnär	Problematisera konstens plats i stadsrummet utifrån deltagarnas erfarenheter och perspektiv.
<i>Workshop</i>	9/6 2022	Lunds universitet, Campus Helsingborg	Samtal	Jörgen Dahlqvist , regissör Susanne Högdahl Holm , konstnär Vegan Flava , performance artist Filip Rahim Hansson , konstnär Hanna Borgblad , fil dr, Göteborgs universitet	Diskutera betydelsen av konst och kreativa uttryck för platser och deras utveckling
<i>Poddavsnitt: Offentlig konst för städer i förändring</i>	21/6 2022	Lunds universitet, Campus Helsingborg	Avslutande reflektion	Forskargruppen	Forskarna gör varsin reflektion kring offentlig konst för städer i förändring.

Tabell 1. Förstudie

Villkor för offentlig konst i stadsrummet

I förstudien identifierades tre villkor för social hållbarhet i kommunalt styrda konstinitiativ i termer av *rumslighet*, *tid* och *deltagande*. I det som följer diskuteras dessa villkor mer ingående.

RUMSLIGA VILLKOR

Det första villkoret som identifierades i studien handlar om konstens placering i staden. Hur görs urvalet och vilken typ av konst väljs ut? Vilken typ av konst placeras i olika stadsdelar och varför? Placeringen av konst i offentligheten är viktig eftersom den berättar något om områden och dess invånare. Var konsten placeras påverkar den rumsliga hierarkin på olika sätt.

Det finns föreställningar om att viss typ av konst hör hemma i vissa områden. Föreställningarna speglar hur och när områdena byggdes och de normativa bestämningarna har ofta en historisk förankring. Monument föreställandes kungar och beslutsfattare hör hemma i de centrala stadsdelarna, medan gamla arbetarmonument hamnar i områden utanför stadskärnan. Exempel på detta är statyn "Arbetets Ära" av Axel Ebbe som står på torget i stadsdelen Möllevången i Malmö, medan statyn av Karl X Gustav av John Börjesson finns på Stortorget i samma stad. Helsingborgs stadskärna är traditionellt sett uppdelad mellan den norra och södra delen. Medan det i den norra välbeställda delen finns historiska statyer och skulpturer, återfinns muralmålningar och gatukonst huvudsakligen i den södra delen. Denna del upplevdes av invånarna för några år sedan som södra Sveriges ottryggaste område (SVT, 2018).

I samtalen med konstnärer framkom att gatukonst och muraler hamnar i de mer utsatta stadsdelarna även om det fanns undantag. Anledningen till att fokusera på gatukonst i utsatta områden var att göra dem mer attraktiva och locka besökare från andra delar av staden. Områdena blir inhemska destinationer att besöka. Satsningar på konst och kreativitet gör det möjligt att attrahera ombyggnationer, bostadsprojekt och inflyttning av välbärgade invånare. Men ökad attraktivitet kan tas emot med blandade känslor av områdets invånare. Dels kan det skapa känslor av stolthet och delaktighet men också av att platsen och dess invånare inte duger.

Det finns en tydlig social dimension i kommunens satsningar på offentlig konst. Arrangörerna för gatukonstfestivalen Pow Wow, i området Gåsebäck i södra Helsingborg, underströk festivalens betydelse för att locka grupper från andra områden till den södra delen av staden, bland annat omnämndes 'äldre konstintresserade damer' från norra Helsingborg som en viktig målgrupp. När

dessa damer börjar röra sig i ett område brukar andra följa efter och så småningom är förhoppningen att perifera områden börjar betraktas som integrerade delar av staden. Helsingborg har i många år problematiserat den tidigare nämnda uppdelningen mellan norr och söder. Flera konstinitiativ har handlat om att "lyfta söder" genom att göra området mer attraktivt för andra att besöka. Det kan förstås som en vädjan om tolerans inför det som kan betraktas som annorlunda och "sämre" genom att göra det mer attraktivt och mindre främmande (Högdahl 2007). Professionella gatukonstprojekt antas alltså ge människor en anledning att uppleva platser dit de annars inte skulle ha sökt sig. Konstprojekten kan fungera som bryggor mellan områden. De kan betraktas som försök att vidga förståelse för det som ligger utanför det förväntades horisont eller spricker i en osynlig mur som bidrar till uppdelning och segregation i staden. Konstnärerna nämnde ofta det stora intresse för verken som fanns hos boende i området. Verken blev något att samtala och samlas kring, vilket skapade en känsla av gemenskap mellan konstnärerna och invånarna. Projekten skapade lokal stolthet. Frågan är dock vilka eventuella band som skapades mellan invånarna och de olika besökarna.

Det är osäkert vad konsinitiativ i det offentliga rummet leder till när det handlar om att stärka utsatta områden och minska segregation (jfr Miles, 2010; Mccarthy, 2006; Ulldemolins, 2014). Sker det någon interaktion annat än mellan besökare och producenter? Skapar konsten den interaktion som behövs för att angripa de identitetsmässiga formationer som skapar ett "vi" och ett "dom" i städerna, eller handlar det om att invånarna i slutändan upplever det som lite mindre "uselt"? Är det konstens förändringspotential eller konsten som marknadsföringsverktyg som aktualiseras i kommunens satsningar? den förstudie som vi har utfört kan vi säga att det är oklart vilken roll den offentliga konsten har för att förändra marginaliserade områdets status och vad den betyder för de som bor där. Många som besökte Pow Wow festivalen kom i bil och körde igenom utomhusgalleriet. De stannade en kort stund och åkte snart därifrån tillbaka.

En annan viktig aspekt av offentlig konst är att blicken enbart placeras på de "utsatta områdena" och att segregationsproblematikens upplevda förklaring förläggs till "det andras" tillkortakommande. Dessa satsningar och projekt osynliggör segregationens relationella karaktär, och att segregationsproblematik handlar om en hel stad snarare än enskilda områden (Roelofs & Salonen 2019). Det "petas" mycket på de utsatta områdena och mindre på de välbärgade stadsdelarna, vilka sällan anses som problem. Satsningarna på att öka invånarnas mobilitet i staden går endast i en riktning (Högdahl 2007). Vissa områden problematiseras medan andra undgår granskande blickar och åtgärder som skulle öka rörligheten åt motsatt håll.

Frågan är vilka möjligheter det finns för olika grupper att påverka de diskursiva positioneringarna som sker i en stad. Stadsdelar där invånarna har mer utbildning och formuleringsmöjligheter har större möjligheter att föra diskussioner om hur deras stadsdelar ska påverkas och utvecklas. Den politiska betydelse synliggörs ibland när diskussioner i nyhetsmedia uppstår kring åtgärder som skulle kunna påverka en bemedlad stadsdel (se exempelvis Helsingborgs Dagblad 220806). Flera av konstnärerna var medvetna om problematiken kring att satsningar på gatukonst nästan alltid görs i utsatta områden. Flera uttryckte en förhoppning om att kunna påverka beslutsfattare i kommunen genom att argumentera för en förflyttning av konstprojekten när de väl hade startat. De ville på så vis utmana normativa föreställningar om vad som går att göra och på vilken plats.

En slutsats här är att rörelser åt olika håll är viktiga, även om de inte nödvändigtvis skapar interaktion med de som bor på platsen. Att enbart arbeta i utsatta områden med exempelvis gatukonst riskerar att befästa segregation snarare än att bryta den. Att bjuda in människor från "mindre bemedlade" stadsdelar att ta plats i de som uppfattas som mer attraktiva är väsentligt för att bryta de vedertagna uppfattningarna om vilka områden som betyder någonting i en stad. Det är således viktigt att våga uppföra olika typer av offentlig konst på olika platser. Konst som skapas i mer perifera områden bör även få ta plats i stadens centrala delar. Det är även viktigt att använda konstuttryck för att skapa rörelse till områden anses som mindre attraktiva. Konstprojekt som endast finns i stadens periferier riskerar att inte få återverkningar i andra delar av stadsrummet. Att "skapa stolthet i utsatta områden", som en av de vi samtalar med uttrycker det, kan också handla om att skapa i miljöer där en inte känner tillhörighet eller ens har besökt.

I Botkyrka kommun finns en rad processkonstverk i vilka invånarna varit delaktiga. Processverken handlar om att skapa en gemensam identitet i relation till platsen. Konstverken visas utomhus i kommunen så att alla kan se dem. Dock skulle vi kunna tänka att invånarna i Botkyrka redan vet vilka de är och att dessa konstverk skulle behöva placeras i andra delar i Stockholm för att skapa interaktion med de som bor i ytterområdena. Konstverken skulle behöva vandra mellan områden för att kunna bidra till att minska social exkludering och segregering. Personer från utsatta eller marginaliserade områden behöver också ges möjligheter att uppleva konst i attraktiva områden. Vidare kan vi ställa frågan om fokus på gatukonst i utsatta områden bottnar i ett intresse hos invånarna för just denna typ av konst eller om det finns andra typer av konstformer som skulle kunna användas. Om vi tror att verken har potential att förändra platsidentiteten bör valen av konst i dessa områden vara strategiskt viktiga för kommunerna att fundera över. Alternativt kan vi tänka att det finns en övertro på vad konstverken faktiskt kan åstadkomma när det gäller att lösa sociala problem och att det viktiga är att det händer något i området.

TEMPORALA VILLKOR

Det temporala villkoret handlar om tidsaspekten av offentlig konst, det vill säga, konstverkets livstid i relation till val av plats. Den temporala aspekten omfattar permanenta verk som statyer och monument och efemära konstuttryck som muraler.

Monument och "traditionella" skulpturala verk refererar till personer och händelser. I Helsingborg finns fältmarskalken Magnus Stenbock och slaget vid Helsingborg 1710 och fotbollsspelaren Henrik Larsson, men också andra skulpturala verk som "A study in unhuman sexual expectations" av Marianne Lindberg de Geer och Lars Englund's "Sfär" (Bild 4). Dessa permanenta verk är placerade i den norra delen av staden.

Bild 4. "Sfär" (2020), Helsingborgs arena

Flyktiga konstverk eller verk som är tänkta att förändras över tiden är ofta placerade utanför den norra stadsdelen. Bengtson (2020) definierar gatukonst som "efemära" verk; de är skapade under förutsättningen att de inte kommer att bevaras (s. 2). Muralmålningar i Stockholm stad beräknas till exempel ha en livslängd om 5 år (SOU, 2021: 47).

Kulturhotellet är en konst- och kulturagentur som har ett nära samarbete med Helsingborg stad och en central aktör i utformningen av den offentliga konsten i Helsingborg. Det gäller särskilt gatukonst såsom muralmålning och sanktionerad graffitikonst. Kulturhotellet har avtalat att fastighetsägarna underhåller muralmålningarna i fem år. Därefter får de målas över. I intervjun med Kulturhotellet nämns att vissa platser fungerar bättre än andra och att konstnärerna måste rätta sig efter de direktiv som gäller. Väggarna som målas på måste gå att återställa, det går alltså inte att använda en tegelvägg (Personlig kommunikation, 2021). Därför används ibland rivningsklassade fastigheter och byggnader i industriområden för beställda verk eftersom det är lättare att få tillstånd att måla på dessa fasader. Kulturhotellet i samarbete med kulturförvaltningen och stadsbyggnadsförvaltningen arrangerar Kulturhotellet regelbundna gatukonstfestivaler i industriområdet Gäseback i Helsingborgs södra stadsdel. Syftet med ATT förlägga gatukonstfestivalerna i gamla industriområden och mindre attraktiva delar av staden är att skapa acceptans för konstformen och dess estetik, vilken därefter ska kunna spridas till andra delar av staden (Bild 5).

Bild 5. Pow Wow-festivalen, Gäseback.

På liknande vis placerade Borås kommun ut ett antal nya, temporära verk i området-Norrby, ett område som polisen klassificerar som utsatt, för att skapa en "konstbesökbarbro" mellan det konsttöta området i stadens centrum och det perifera området. Placeringen av verken resulterade visserligen i att besökare kom dit för att titta på dem men efter Borås konstbiennial plockades de temporära verken bort (Cassinger & Ledendal, pågående). Det är därför osäkert vilken inverkan dessa konstverk hade på Norrby. Digital teknik kan användas för att skapa flyktiga platsspecifika verk och används ofta för att bevara process och performance konstverk och verk i ytterområden. Med hjälp av tekniker som AR (Augmented Reality) samt Projection Mapping, kan digitala "lager" adderas till fysiska miljöer. Dessa lager gör inget bestående avtryck i de miljöer där de appliceras. Vi menar att digital teknik här bidrar till att verket reproduceras och att bilden av det blir mer känt än verket som sådant. Dessa bilder kan sedan användas för att marknadsföra stadens konstprojekt och bidra positivt till dess varumärke som konst- och kulturstad. På Helsingborg stads webbplats finns till exempel en guide till stadens muraler som den som vill kan följa och uppleva konstverken på plats.

VILLKOR FÖR DELTAGANDE

Det tredje villkoret för offentlig konst har att göra med i vilken utsträckning invånarna och av kommunen icke upphandlade konstnärer kan delta i konst. I konstitiutiverna ser vi att ytorna för spontankonst är mindre än ytor för styrda konstuttryck. Den offentliga konsten i Helsingborgs stad får därmed primärt anses vara styrd ovanifrån. Offentlig konst styrs framförallt av CityArtHbg som är ett samverkansprojekt mellan Kulturhotellet och staden. En konstnär vi pratar med säger att hen upplever att konstitiutiverna från kommunens sida är mer styrda än tidigare då det fanns större frihet att skapa inom ramen för projekten. Numera inleds initiativen ofta med öppna utlysningar, där konstnärer får anmäla sitt intresse. I urvalsprocessen blir även boende involverade. Fastighetsägare behöver också ge sitt tillstånd till att verken uppförs på fasader och gångtunnlar. Tidigare forskning har visat att syftet med att styra konsten är att göra stadskärnan attraktiv och göra staden till en konstdestination (Ek & Hultman 2007, Kavaratzis, Giovanardi & Lichrou 2018).

Detta förfaringsätt kan te sig smidigt utifrån kommunens perspektiv, men riskerar att skapa motsättningar mellan de som får vara med och skapa konst och de som lämnas utanför. Flera aktörer menade att styrning ovanifrån och upphandling riskerar att utestänga de lokala konstnärerna från satsningar som görs. De lokala konstnärerna kan uppleva att de blir bortglömda när de stora satsningarna ska göras, vilket också gick rakt emot hur de uppfattar gatukonstens innehåll och väsen.

För dem var gatukonsten en viktig möjlighet att underifrån skapa meningsfulla uttryck som är förankrade i deras verklighet.

Den sociala aspekten ansågs betydelsefull och att de äldre och erfarna kunde tjänstgöra som mentorer till de yngre. På så vis kunde de komma i kontakt med och stötta människor som kanske behövde gatukonsten för att uttrycka viktiga frågor och driva diskussioner på lokal nivå. I vissa fall verkade detta "gnissel" mellan aktörerna i Helsingborgs stad, entreprenörerna och de lokala gatukonstnärerna ha eskalerat till en konflikt.

Utifrån denna diskussion kan vi säga att kommunala, toppstyrda, satsningar riskerar att krocka med ett gräsrotsperspektiv. Detta perspektiv är viktigt att problematisera eftersom den offentliga konsten ofta vill främja delaktighet och inkludering. Problemet med delaktighet och svårigheterna med att uppnå mål för delaktighet har tidigare lyfts fram i rapporten (jmf Arnstein, 1969). I detta fall handlar det om på vilket sätt lokala konstnärer och även invånare engageras i projekten, men också om de maktutövningar som sker när projekten väl är igång. Det handlar inte bara om hur invånarna engageras och på vilket sätt, utan också om de kommunala processernas organisering och villkor. Vidare rör diskussionen

politiska beslut som fattas i kulturnämnden och i andra politiska instanser. En kommunal process av denna art innehåller en mängd aktörer och delprocesser och beslut fattas på olika nivåer (Högdahl 2022). De tjänstepersoner ska driva processen från kommunens håll är ibland själva styrda av beslut som de inte själva har inflytande över, exempelvis lagen om upphandling. Styrningen ovanifrån är inte enkelt eftersom den involverar många olika aktörer, faktorer och aspekter. Konsekvensen är att konstnärer som kommunen borde värna om istället känner sig uteslutna. För de aktörer som genom upphandling är satta att driva konstprocesserna väntar stora utmaningar gällande att inkludera många olika aktörer i processerna och skapa förhållandevis jämlika villkor. Det är inte alltid att detta lyckas, vilket skapar en känsla av otillräcklighet hos de konstnärer som fått de eftertraktade uppdragen.

En risk med kommunalt styrd offentlig konst är att verken kan bli homogena och konservativa, det vill säga, de utmanar inte den rådande ordningen och uppmuntrar inte till nya perspektiv och sätt att tänka. Konsten fungerar som utsmyckning snarare än som grund för diskussion. Till exempel finns här en avsaknad av (så kallad) aktivistisk eller politisk konst som söker problematisera samtiden. Invånaren är mer en betraktare än medskapare och i de fall de är en medskapare så sker processen inom tydliga riktlinjer. Genom användandet av gaturummet och den publika platsen som ett utomhusgalleri för konst kan kommuner och städer varufiera den publika konsten genom så kallade artification-processer (jmf Shapiro, 2012).

På det sättet riskerar de kommunala projekten att avpolitisera den offentliga konsten som verkligen skulle kunna ställa viktiga frågor om gemenskap, tillhörighet och exkludering i staden. En välkänd mural i Helsingborg är den så kallade "Katten" som är placerad ovanför Malmöleden och blickar ut över ett område i staden som är i tillblivande (Bild 6). Den kan sägas vara typiskt för muralmåleriets platsbundenhet och ovilja att kommentera samtiden. Katten visar nyfikenhet för det nya men har ingen vision om vad staden skulle kunna vara och bli.

Bild 6. "Mélia's journey" (2018), Furutorpsgatan/Malmöleden

Muralmålningarna som beställts och utförts med tillstånd skiljer sig följaktligen från den mera spontant formulerade urbana konsten. Den spontant initierade konsten kännetecknas ofta av att den är ofärdig och finns i mellanrummen som ännu inte är annekterat av etablissemangen, kommunen och privata näringslivet.

Dessa mellanrum är viktiga för att olika uttryck och konstformer ska få ta plats och definiera staden. De är viktiga för att skapa mångfald. Den spontana urbana konsten – som verkar utan tillåtelse - betraktas av de konstnärer vi har pratat med som att ta stadens mellanrum i anspråk. Den bygger inte på i förhand godkända motiv utan på friare konstnärsprocesser, där alla kan vara med och skapa. Spontankonst resulterar i andra bilder och upplevelser av stadsrummet (Bengtsen, 2020). Bengtsen (2020) menar att kommersialiseringen av den beställda muralkonsten hotar att fossilisera uttrycket och den urbana konstens utforskande kvaliteter samt riskerar resultera i ofarliga och förutsägbara verk. De beställda verken i Helsingborg som uppförts i samarbete med kommuner och privata fastighetsägare är exempel på sådana försiktiga motiv. Om de urbana konstverken skapas för att försköna och marknadsföra staden som turistattraktion, vilka utrymmen finns för att odla och använda andra konstformer? Villkoren för att delta i kommunala gatukonstinitiativ är annorlunda än för beställd konst. Till exempel är ersättningen till konstnärerna som skapar muralerna förhållandevis låg eftersom fasaderna anses vara ett sätt för dem att marknadsföra sina uttryck.

Slutsatser

I denna rapport har vi gett en glimt av den offentliga konstens villkor från två perspektiv. Dels har vi berättat om styrningen av konstinitiativ i en stad och dels om konstnärers upplevelser och erfarenheter av att arbeta med offentlig konst i olika delar av landet. Våra slutsatser pekar på vikten av att fundera kring vilken typ av offentlig konst som placeras i stadsrummen, var detta sker och på vilka villkor. Vi har pekat ut några möjligheter hos konsten att skapa tillhörighet, gemenskap och stolthet hos invånarna över det egna området. Men det finns också en övertro på konstens förmåga att lösa svåra samhällsproblem kopplat till segregation, otrygghet och utanförskap och det är inte säkert att konsten alls förmår eller ska lösa dessa problem. Snarare tycks det omedelbara värdet av de kommunalt styrda konstprojekten vara upptäckarglädje i det att de placeras ut på olika platser i staden och bidrar till att öka mobiliteten bland invånarna men också till spännande upptäcktsfärder. Samtidigt ser vi att kommunal styrning av konstinitiativen leder till en viss homogenitet och att det behövs strategier för att skapa mångfald, till exempel genom att låta invånarna ta större plats i utformningen av gatukonsten. Vi har under förstudien funderat på huruvida ett fokus på det ofärdiga skulle kunna öka mångfalden eller dialekterna – som en av konstnärerna uttryckte det – i konstuttrycken. Ett exempel är att erbjuda ytor såsom trädgårdar eller grönområden, där konstnärer och invånare kan mötas och skapa tillsammans under vardagliga former. Sociala medier och digital teknik kan med fördel integreras i sådana ofärdiga verk och hjälpa till att sprida dem bland invånarna.

Litteratur

- Agger, A., & Lund, D. H. (2017). Collaborative innovation in the public sector: New perspectives on the role of citizens? *Scandinavian Journal of Public Administration*, 21(3), 17-38.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.
- Bengtson, P. (2020). The monetization of the street art world and the fossilization of urban public space. *Visual Inquiry: Learning & Teaching Art*, 9(1&2), 45-58.
- Cassinger, C., & Ledendal, M. (pågående). Public art and the promotion of the city. Working paper, Lunds universitet.
- Cederskog, G. (2021). Konst ska spridas över hela Stockholm i jätteutställning, *Dagens Nyheter*, 15 september.
- De Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California Press.
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., & Brown, C. (2011). The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability, *Sustainable Development*, 19: 289-300.
- Ek, R., & Hultman, J. (2007). *Plats som produkt-kommersialisering och paketering*. Lund: Studentlitteratur.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity. An enquiry into the origins of cultural change*. Oxford: Blackwell.
- Hedensted Lund, D. (2017). Co-creation in urban governance: From inclusion to innovation. *Scandinavian Journal of Public Administration*, 22(2), 27-41.
- Högdahl, E. (2022). Vem bestämmer hur staden ska bli? I Pripp, O., Zachariasson, M. & Öhlander, M. (red). *Polarisering och samexistens. Kulturella förändringar i vår tid*. Umeå: Borea förlag.
- Kavaratzis, M., Giovanardi, M., & Lichrou, M. (2018). *Inclusive place branding - Critical perspectives on theory and practice*. London: Routledge.
- Kwon, M. (2002). *One place after another: site-specific art and locational identity*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Massey, D., Allen, J., & Pile, S. (1999). *City worlds*. London: Routledge.
- Mccarthy, J. (2006). Regeneration of cultural quarters: Public art for place image or place identity? *Journal of Urban Design*, 11(2), 243-262.
- Miles, S. (2010). *Spaces for consumption*. London: Sage.
- Nilsson mfl. (2021). *Omförhandlingar: Den offentliga konstens roll efter millenieskiftet*. Stockholm: Södertörn Academic Studies 88.
- Nilsson, T., Lorentsson, J., & Andersson L. (2022). Ingen petar på de mer välbärgade stadsdelarna. *Helsingborgs Dagblad*, 6 augusti.

- Ristilammi, P-M. (1994). *Rosengård och den svarta poesin. En studie av modern annorlundahet*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Roelofs, K., & Salonen, T. (2019). Insatser i "utsatta" områden. En analys av 20 års områdesutveckling och lärdomar inför framtiden. Rapport, Malmö universitet.
- Shapiro, R. (2019). Artification as process. *Cultural Sociology*, 13(3), 265-275.
- SOU (2021:47). Ett nytt regelverk för bygglov, del 1. Betänkande av bygglovsnämnden. Stockholm: Elanders.
- SVT (2018). Söder i Helsingborg – upplevs som otryggast i hela Sydsverige. *SVT Nyheter*, 30 juni.
- Ulldemolins, J.R. (2014). Culture and authenticity in urban regeneration processes: Place branding in central Barcelona, *Urban Studies*, 51(14), 3026-304.

Om forskargruppen

Cecilia Cassinger, fil dr. i företagsekonomi och docent vid institutionen för strategisk kommunikation, Lunds universitet. Hennes forskning rör social hållbarhet och platsvarumärkesarbete i europeiska städer.

Elisabeth Högdahl, fil dr. i etnologi och universitetslektor i service management vid institutionen för service management och tjänstvetenskap, Lunds universitet. Hennes forskningsintressen handlar om människors förhållande till platser, platsutveckling, makt och inkludering.

Marie Ledendal, fil dr. i smarta textilier och universitetslektor i tillämpad visuell kommunikation, vid institutionen för strategisk kommunikation, Lunds universitet. Hon verkar i gränslandet mellan kommunikation, konst och mode och har arbetat både med process- och konceptkonst.

Robert Willim, fil dr. i etnologi och docent vid institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet. För närvarande fokuserar hans forskning på hur föreställningsvärldar och praktiker kring hur ny teknik, materialitet och konsumtion växer fram och förändras.

Offentlig konst utgör en viktig del av stadsrummet och används i många olika syften. Det kan handla om att försköna platser och om att stärka känslan av tillhörighet och den lokala identiteten. Det finns också förväntningar på att konsten ska bidra till lösningar på samhällsproblem kopplade till brobyggande, otrygghet och segregation och lönsamhet genom att öka stadens attraktivitet. I denna rapport understryker vi vikten av att reflektera kritiskt över förväntningar på och villkor för offentlig konst i svenska kommuner. Rapporten behandlar hur konstprocesser kan påverka invånare och konstnärer och problematiserar för vem och i vems intresse den offentliga konsten skapas.